

Tartu Ülikool

Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond

Filosoofia ja semiootika instituut

Siim Bachmann

NOËL CARROLI SISUPÕHISE ESTEETILISE
KOGEMUSE DEFINITSIOONI KAITSE

Bakalaureusetöö

Juhendaja Marek Volt

TARTU 2018

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 Esteetilise kogemuse teooriad	5
1.1 Tundepõhine teooria.....	5
1.1.1 Carrolli kriitika tundepõhisele teooria vastu.....	6
1.1.2 Võimalikud vastuargumendid Carrolli tundepõhise teooria kriitikale.....	7
1.2 Väärtusepõhine teooria.....	8
1.2.1 Carrolli kriitika väärtusepõhise teooria vastu	9
1.2.2 Võimalikud vastuargumendid Carrolli väärtuspõhise teooria kriitikale.....	11
1.3 Sisupõhine teooria.....	12
1.3.1 Carrolli vastused sisupõhise teooria vastuargumentidele	13
2 Carrolli–Steckeri poleemika	15
2.1 Robert Steckeri kriitika sisupõhise teooria vastu	15
2.1.1 Sisupõhise teooria kaitse Steckeri vastuargumentide suhtes	16
2.2 Robert Steckeri minimaalne teooria.....	17
2.2.1 Kattumine esteetilisest kogemuse tavaarusaamaga	18
2.2.2 Minimaalse teooria kooskõla teiste teooriatega.....	18
2.2.3 Kriitika minimaalse teooria kohta.....	19
2.3 Steckeri vastuargumendid Carrolli väärtusepõhise teooria kriitikale	19
2.3.1 Kriitika Steckeri kaitse kohta.....	20
2.4 Víctor Durá-Vilá kaitse Steckeri minimaalse teooria suhtes	21
2.4.1 Vastuargumendid Dúra-Vilá kriitikale	22

3	Goldmani-Carrolli dispuut	24
3.1	Goldmani kriitika esteetilise kogemuse kitsa definitsiooni kohta.....	24
3.1.1	Kriitika Goldmani sisupõhise teooria vastuargumentide suhtes.....	26
3.2	Goldmani lai käsitus esteetilisest kogemusest	27
3.2.1	Goldmani vastused laia käsituse võimalikele vastuargumentidele.....	28
3.2.2	Kriitika Goldmani avara vaate ja selle kaitse kohta.....	29
4	Lõppjärelaus	31
	KOKKUVÕTE	33
	KASUTATUD KIRJANDUS.....	34
	ABSTRACT.....	35

SISSEJUHATUS

Esteetiline kogemus on mingil määral väga vastuoluline. Meil kõigil on üldine idee sellest, mis see olla võib. Me puutume sellega iga päev kokku, näiteks autoga tööle sõites raadiost muusikat kuulates või kunstigaleriis maali nautides. Esteetilise kogemuse tunnetamise tagajärjel võib esineda erinevaid tundeid või emotsioone – see võib olla lõõgastav, inspireeriv, meelelahutuslik, kuid see ei pruugi olla mitte ükski neist. Meil puudub konkreetne definitsioon esteetilisest kogemusest ja sellest, mille alusel seda piiritleda. Kuidas seda üldse mõista? Ühe külje pealt tahaks me, et selle määratlus oleks piisavalt lai kõige intuitiivse ja vajaliku mahutamiseks. Teise külje pealt ei taha, et see muutuks nii laiaks mõisteks, kus selle tähendus muutub tühjaks ja läheb selle tõttu kaduma.

Selle üle, et kuidas esteetilist kogemust defineerida, on filosoofid väga palju arutlenud. Selles bakalaureusetöös ma analüüsin kolme erinevat viisi, kuidas on võimalik läheneda esteetilisele kogemusele. Nendeks on tundepõhine, väärtusepõhine ning sisupõhine teooria. Tundepõhist teooriat on esindanud Arthur Schopenhauer, Clive Bell, Edward Bullough ja Monroe Beardsley. Väärtusepõhist teooriat on esindanud John Dewey, James C. Anderson ja Malcolm Budd. Sisupõhist teooriat esindab Noël Carroll.

Peale selle ma uurin veel Robert Steckeri minimaalset teooriat ning tema kriitikat sisupõhise teooria suhtes. Steckeri välja pakutud minimaalne teooria on edasiarendatud versioon väärtusepõhisest teoriast. Ma toon välja ka Alan Goldmani avara vaate koos tema kriitikaga Carrolli suunas. Avar vaade on Goldmani variant tundepõhisest teoriast. Ma vastan nii Carrolli kriitikale kui ka esitan oma vastuargumendid tundepõhise ja väärtusepõhise teooria kohta.

See bakalaureusetöö seisneb Noël Carrolli poolt välja pakutud sisupõhise teooria kaitses ning analüüsi lõpus ma jõuan järeldusele, et Carrolli poolt esindatud sisupõhine teooria on väga tugev, kuid siiski mõnede puudustega.

1 ESTEETILISE KOGEMUSE TEOORIAD

Noël Carroll eristab kolme erinevat teooriat, mis defineerivad esteetilist kogemust erinevatel viisidel. Nendeks teooriateks on tundepõhine, väärtusepõhine ehk aksioloogiline ja sisupõhine. Sageli neid teooriaid kombineeritakse omavahel, näiteks on nii teinud Aquino Thomas, Arthur Schopenhauer, Immanuel Kant ja teised. (Carroll 2002: 145)

Lühidalt on nende esteetiliste kogemuste definitsioonid järgmised: tundepõhine teooria seab esteetilise kogemuse tarvilikuks tingimuseks positiivse emotsiooni esile kutsumise. Väärtusepõhise teooria järgi on esteetiline kogemus defineeritud hüvena iseeneses. (Carroll 2002: 145) Viimaseks, sisupõhine teooria defineerib esteetilist kogemust kunstiteose esteetiliste omaduste põhjal, pakkudes välja disjunktiivsed tingimused, mille alusel tuleb pöörata tähelepanu kunstiteosele ning selle kvaliteetidele. (Carroll 1999: 168)

Veel, Carroll piiritleb sisupõhist teooriat vaid kunstiteostega. See tähendab, et kunstiline väärtus on esteetilise kogemuse definitsiooni piisav tingimus. (Carroll 2012: 165) See ei ole aga nii teiste teooriatega. Kõik kolm teooriat hõlmavad oma esteetilise kogemuse definitsioonis mingil kujul kunstiteoseid aga kõik peale sisupõhise võivad kunstiteostest väljapoole astuda.

Viimaseks, arvestades, et Carrolli puhul on tegu on väga laiahaardelise filosoofiga, siis ma keskendun siin töös tema kahele artiklile, milleks on „Aesthetic Experience Revisited” ja “Recent Approaches to Aesthetic Experience”.

1.1 Tundepõhine teooria

Tundepõhise teooria (*affect-oriented approach*) järgi tehakse esteetilist otsustust (*aesthetic judgment*) emotsiooni alusel. Täpsemalt, esteetilise kogemuse tarvilik tingimus on kutsuda esile kunsti tunnetamisel positiivset emotsiooni või meeldivat enesetunnet. Lisaks sellele on esteetilise kogemuse piisavaks tingimuseks vabadus igapäevaelust ja kõigest muust, mis sellega seostub. Teisisõnu, tundepõhise teooria järgi peab esteetiline kogemus olema omakasupüüdmatu (*disinterested*). Omakasupüüdmatu nauding on Kanti ja Hutchesoni jaoks nauding, mis on vaba moraalsusest, poliitikast, majandusest, isiklikust kasust jne. Schopenhauer (Beardsley 1982), Bell (Beardsley 1982), Bullough (Beardsley 1982) ja Beardsley (Beardsley 1982) aga interpreteerisid omakasupüüdmatut naudingut, kui kergendust igapäevaelust ehk nende arvates pakub esteetiline

kogemus õndsust. Selle läbi on esteetiline kogemus selgepiiriliselt eraldatud kõigest muust ning see annab kunstnikele teatud vabaduse, sest siis kunstnike teosed ei ole piiratud poliitilise või moraalse arusaama poolt. (Carroll 2002: 148–152) Näiteks, kui inimene läheb peale väga stressirohket tööpäeva kinno komöödiafilmi vaatama, siis ta tunneb rõõmu nii filmist kui ka sellest, et ta unustab ära oma raske tööpäeva ning selle läbi ei ole ta takerdunud argipäeva asjadesse.

1.1.1 Carrolli kriitika tundepõhisele teooria vastu

Carroll ütleb, et tundepõhisel teorial on kaks puudujääki. Tundepõhises teoorias puudub eristus negatiivse ja positiivse esteetilise kogemuse vahel. Lisaks, Carroll usub, et esteetiline kogemus ei peaks olema omakasupüüdmatu ehk esteetiline kogemus võib sisaldada igapäevaelu elemente.

Esmalt, Carroll arvab, et tundepõhine teooria jätab ebaõiglaselt välja kõik kunstiteosed, mis ei ole nauditavad ning selle läbi näeks tundepõhine teoreetik sääraseid teoseid mitte-kunstina ja mitte-esteetilise kogemusena. Teisisõnu, tundepõhine teooria surub esteetilise kogemuse naudingu kitsaste piiride sisse. Tundepõhine teoreetik võib oma kaitseks vastu öelda, et mitte-meeldiva kunsti kogemine on puudulik esteetiline kogemus. Kuid see vastuväide jääb Carrolli arvates ebapiisavaks, kuna leidub kunstiteoseid, mida hinnatakse sellepärast, et see kutsus esile tülgaust või muud negatiivset emotsiooni. (Carroll 2002: 148–149)

Teiseks, Carroll kritiseerib tundepõhise teooria eeldust, et esteetilise kogemuse ülesandeks on vabastada inimene argielust. See on problemaatiline kahel põhjusel. Esiteks, Carroll ei usu, et kõik kunstiteosed pakuvad sellist vabadust, eriti sellised teoseid, mis on kesised ja selle läbi ka igavad. (Carroll 2002: 152) Näiteks, inimene vaatab kinos igavat, kehva näitlemise ja stsenaariumiga filmi. Kas ta tunneb, et unustab oma stressirohke tööpäeva mured või äkki igavusest just sellest mõtlebki? Peale selle on olemas ka teoseid, mis on seotud nii igapäevaelu kui ka poliitika või religiooniga. Sellisel puhul isik mitte ei tunne vabastust argielust, vaid pigem on rohkem süvenenud sellesse. (Carroll 2002: 152–153) Näitena võib tuua poliitiku, kes läheb peale stressirohket tööpäeva kinno vaatama filmi, mis räägib poliitikast ning sisaldab ühiskonna kriitikat. Seega see inimene kindlasti leiab selles filmis seose enda ameti ja selle läbi ka argieluga.

1.1.2 Võimalikud vastuargumendid Carrolli tundeühise teooria kriitikale

Carroll pakkus eelmises alapeatükis väga tugevaid vastuargumente tundeühise teooria vastu. Siiski ma leian, et tundeühine teoreetik saaks oma seisukohta kohendada ning selle läbi ka Carrolli vastuargumente vältida. Ma toon välja mõned sellised viisid ning näitan, kuidas need kukuvad läbi.

Esiteks, Carroll kritiseeris, et tundeühine teooria jätab ebaõiglaselt kõrvale kõik mitte-meeldivad kunstiteosed, isegi need, mis on eesmärgipäraselt tulgestavad. Sellele võib tundeühine teoreetik aga vastata, et eemaletõukavat kunstiteost on siiski võimalik lugeda esteetiliselt kogemuseks. Carrollile võib vastata, et kui ebameeldivad teosed võivad tekitada vaatajale „paksema naha“, siis on ta ilmselt võimeline ka muid kannatusi rohkem vastu võtma. Teatud viisil võib tundeühine teoreetik seda võtta nagu investeringut, et olles karastanud ennast jäletu kunstiteosega on kogu maailma õudused väiksema mõjutusvõimega ja selle läbi kumulatiivne ebameeldiva kogemuse kogus langeb. Kuid sellisel juhul on tundeühine teooria pigem tagajärjepühine. Kui jälgida õõvastavat kunstiteost ainult sellepärast, et tõsta oma taluvuspiiri, siis see paneb meid esteetiliselt kogemust hindama selle tagajärgede tõttu, mitte sellest tuleneva tunde tõttu.

Tundeühine teoreetik võib teha oma seisukohta veelkord ümber. Öeldes, et esteetiline kogemus tuleb nii nauditava kui ka õõvastava kunstiteose kogemisest, sest rõhk ei ole mitte meeldival tundes, vaid pigem tundmisel üleüldiselt. Teisisõnu, esteetiline kogemus leiab aset, kui me vaatleme kunstiteost ja tunneme ükskõik mis emotsiooni. Selline käsitlus muudaks tundeühise teooria tohutult laiaks ja ebakonkreetseks. Ühtlasi, see endiselt ei lahendaks probleemi, et kuidas eristada puudulikku ja head esteetiliselt kogemust.

Kui tundeühine teoreetik muudab oma teesi nii, et kõikide eemaletõukavate kunstiteoste kogemine on puudulik esteetiline kogemus, siis tekib kaks probleemi. Esiteks, head teosed on need, mis täidavad autori poolt etteplaanimatud eesmärgi, isegi kui nad on nägemuse järgi eemaletõukavad. Sellel läbi on ebaintuitiivne öelda, et autori nägemuse järgi tülkjad teosed on puudulikud esteetiliselt kogemused, sest need ei ole nauditavad. Teisena, tundeühise teooria puhul ei ole täpsustatud, kas see on subjektiivne või objektiivne. See tähendab seda, et tundeühise objektiivse käsituse puhul on eeldatud ühtset arusaama meeldivast, samas subjektiivse puhul on hea see, millele vaataja on andnud hea hinnangu. Subjektiivne käsitlus on halb selle tõttu, et see muudab arusaama esteetiliselt kogemusest väga ebakindlaks. Säärane arusaam esteetiliselt

kogemusest teeks mõiste liiga laiahaardeliseks ning selle läbi kaob arusaam üldistest kunstilistest väärtustest, sest alati on õige just see, mida igaüks ise usub ja raske on määratleda, mis on puudulik ja mis mitte. Näiteks, kui keegi väidab, et „Mona Lisa“, üks maailma kõige kõrgemalt hinnatuimaid maale, on kohutav ja kole, siis peab tal olema õigus. Tundepõhise teooria järgi on esteetilise kogemuse definitsioon kunsti omast laiem, kuid kunst on siiski väga oluline osa esteetilisest kogemusest. See tähendab, et on olemas inimesi, kes on kas ignorantid või loomuvastased selles mõttes, et nad naudivad asju, mida üldjuhul ei loeta nauditavaks ning neile ei meeldi asjad, mida loetakse üldjuhul heaks. Subjektiivne käsitlus tundepõhisest teooriast ütleks, et kõik võib olla puudulik, kui keegi nii tunnetab. Kui tundepõhine teooria on objektiivne, siis on väga keeruline luua sellist kunstikogemuse käsitlust, millega enamus inimesi nõustuksid. See on keeruline, sest arusaam kunstist on pidevas muutumises ning selle tõttu peab ka arusaam objektiivsest meeldivast kogemusest muutuma. Näiteks saab tuua elektroonilise muusika, mis praegu on üsna populaarne, sest seda naudivad paljud inimesed, kuid paarkümmend aastat tagasi oleks see saanud heakskiidu väheste inimeste poolt.

Teiseks probleemiks tõi Carroll välja, et tundepõhine teooria paneb kunstiteostele ebaõiglase kohustuse inimesi igapäeva muredest vabastada. Siinkohal võib tundepõhine teoreetik enda seisukohta redigeerida. Ta ütleb, et esteetiline kogemus on sõltumatu argipäeva probleemidest. See tähendab, et tundepõhine teooria ei tegele enam inimese vabastamisega tavaelu muredest, vaid on sõltumatu kõigist isiklikest kasudest. Näited isiklikest kasudest on trennivideote vaatamine või ajalooõpikute lugemine. Poliitilise novelli lugemine aga läheks arvesse esteetilise kogemusena. Mina leian, et selline käsitlus ei päästa tundepõhist teooriat. Väga paljudes teostes on mingisugune õpetlik, moraalse õppetunniga sisu, mille järgimine toob nii ühiskonnale kui ka indiviidile kasu. Näiteks võib tuua „Tõde ja õiguse“ I osa, kus teose moraal oli, et raske töö keskel unustatakse rõõmud ja armastus. Sellel on otsene sõnum, mida järgides saab inimene otsest kasu ning ebaintuiitiline oleks lugeda selle teose kogemist mitte-esteetiliseks kogemuseks.

1.2 Väärtusepõhine teooria

Esteetiline kogemus on väärtusepõhise teooria (*axiologically oriented approach*) järgi määratletud hüvena iseeneses (*value for its own sake*) ning seda esindavad filosoofid nagu Dewey (Carroll 2001), Anderson (Carroll 2000) ja Budd (Budd 1995). Robert Stecker esindab muudetud versiooni väärtusepõhisest teooriast, kuid Carroll ei loe teda väärtusepõhise teooria esindajaks. Täpsemalt,

väärtusepõhises teorias on hüve iseeneses, kui positiivse sisemise väärtuse tunnetamine tarvilik tingimus esteetilise kogemuse jaoks. Lisaks, väärtusepõhise teooria jaoks on esteetilise kogemuse teiseks tarvilikuks tingimuseks koetava objekti esteetilisus. Ehk nii palju kui väärtusepõhine esteetiline kogemus on hüve iseeneses on see ka esteetiline, sest on olemas ka teisi kogemusi, mis ei ole esteetilised kogemused. Instrumentaalsed väärtused ei mahu väärtusepõhise teooria esteetilise kogemuse definitsiooni sisse. (Carroll 2002: 153–154) Näide väärtusepõhisest esteetilisest kogemusest on muusika kuulamine sellepärast, et see on nauditav. Carroll usub, et see teooria arenes tunde põhise teoriast, sest paljude jaoks on nauding sisemine väärtus ning selle läbi on nauding ja hüve iseeneses kooskäivad mõisted. Väärtusepõhine teooria on selgesõnalisem, kui tunde põhise teooria, sest me kirjeldame väärtusepõhist teooriat selle põhjal mis see on, samas tunde põhise teooria puhul me räägime sellest, mis see ei ole. Näiteks, me ütleme, et väärtusepõhise teooria järgi on esteetiline kogemus sisemine hüve, kuigi tunde põhise teooria puhul me räägime kuidas esteetiline kogemus ei ole poliitiline, moraalne ega religioosne. (Carroll 2002: 153–154)

1.2.1 Carrolli kriitika väärtusepõhise teooria vastu

Carroll toob välja väärtusepõhise teooria kaks nõrka kohta. Esiteks, väärtusepõhises teorias ei ole eristatud esteetilist otsustust ja esteetilist kogemust. Teine murekoht seisneb küsimuses, kas hüve iseeneses määratlemine on objektiivne või subjektiivne.

Esiteks, väärtusepõhine ja tunde põhise teooria jagavad ühist probleemi. Kumbki teooria ei räägi sellest, et mida tuleb otsida esteetilisest objektist esteetilise kogemuse määratlemiseks. Siinkohal leiab Carroll, et on vaja teha eristus esteetilise kogemuse ja esteetilise otsustuse vahel. Esteetiline kogemus ja esteetiline otsustus peavad olema erinevad, sest enne hinnangu andmist kunstiteosele tuleb kõigepealt sellele tähelepanu pöörata ja seda mõista. Esteetiline otsustus eristab esteetilist kogemust teistest kogemustest ning annab sellele hinnangu. Teisisõnu esteetilise otsustus tähendab kogemuste liigitamist mitte-esteetiliseks kogemuseks ja esteetiliseks kogemuseks ning see veel tähendab esteetilise kogemuse hindamist heaks või halvaks. Väärtusepõhine teooria sulatab esteetilise otsustuse ja esteetilise kogemuse üheks ning Carroll leiab, et selline käsitlus on problemaatiline, sest siis ei saa kunstiteoseid hinnata ega eristada. Kuigi Carroll arvab, et väärtusepõhine teoreetik saab ennast kaitsta. Väärtuspõhine teoreetik võib öelda, et hüve iseene tunnetamine ei ole mitte tingimus, vaid esteetilise kogemuse ootus. Ehk, kui minna kinno, siis väärtuspõhise teoretiku jaoks on kinos filmi vaatamine esteetiline kogemus sellepärast, et me

eeldame kogeda hüvet iseeneses, vaatamata sellele, kas filmi kogedes tunnetab hüvet iseeneses või mitte. Carroll aga leiab, et selline kaitse esteetilise kogemuse ja esteetilise otsustuse eristuse puudumise eest jääb nõrgaks. Ta arvab, et paljud esteetilised kogemused tabavad meid ootamatult ja selle läbi me tahtmatult tunneme esteetilist kogemust. Sellisel juhul me ei oska eeldada ega oodata seda, et tunnetame hüvet iseeneses. Carrolli arvates ei saa ka öelda, et esteetilise kogemuse määrab see, kui autor soovib anda edasi hüve iseeneses tunnetamist, sest paljude autorite eesmärgiks ei pruugi olla soov anda edasi esteetilist kogemust, vaid äkki midagi muud – näiteks inspireerida kogejat läbi lootust andva kunstiteose. (Carroll 2002: 155–156)

Teiseks, arvab Carroll, et termin „hüve iseeneses“ on mitmeti mõistetav. Kas see peab olema subjektiivne ehk midagi sellist, mis on igale isikule omane või on see objektiivne ehk midagi kindlat ja üldiselt mõistetavat? Objektiivne käsitus eeldab, et kõigi inimeste jaoks on esteetilise kogemuse tunnetamine hüve iseeneses. Kuid ajaloo jooksul eksisteerinud tsivilisatsioonid või ühiskonnad on investeerinud tohutult aega ja ressursse, et luua midagi sellist, mis võimaldaks esteetilist kogemust. Üks selline võib olla inimeste ühinemine, et suhelda üksteisega ja selle läbi koostöö vaimu tekitada. Samas aitab esteetiline kogemus ka maailma tõlgendada selle läbi, et me suudame objekte paremini analüüsida, kuna me oleme paremini harjunud oma kognitiivsete võimete kasutamiselega. Carroll ei usu, et aastatuhandete kaupa on vaeva nähtud lihtsalt hüve iseeneses kogemise nimel. Pigem on esteetisel kogemusel ka rakendatav väärtus ning ajalugu tõestab seda. (Carroll 2002: 156–158)

Väärtusepõhine teoreetik võib öelda Carrolli objektiivse käsituse kriitika vastu, et esteetiline kogemus võib olla kasulik nii hüvena iseeneses kui ka instrumentaalsete väärtuste läbi. See kukub läbi, sest esiteks, siis on esteetilise kogemuse definitsioon nii lai, et raske on eristada esteetilist kogemust ja mitte-esteetilist kogemust. Teiseks, kuidas me suudame teha kindlaks, et esteetiline kogemus on hüve iseeneses, kui on leitud selle instrumentaalne väärtus? Kuidas saab seda eristada? (Carroll 2002: 158)

Kuna objektiivne käsitus hüvest iseeneses on välistatud, siis see peaks olema subjektiivne ehk igale inimesele isiklik. Kuid sellise käsitusega tekib kahtlus, et inimesed kogevad asju esteetiliselt teistel põhjustel, mis on enamad kui hüved iseeneses. Näiteks inimene väidab, et ta kogeb esteetilist kogemust, sest tal on soov olla sotsiaalne ning selle läbi leida kontakti teiste inimestega. Selles olukorras see isik ütleb, et ta koges esteetilist kogemust sellepärast, sest ta soovib olla samal meelel

end ümbritsevate inimestega ning selle läbi on ta aktsepteeritud oma kaaslaste poolt. Siinkohal võib väärtusepõhine teoreetik enda kaitseks öelda, et inimesed näevad esteetilise kogemuse nimel vaeva sellepärast, et selle kogemuse saamisel tunnevad nad hüve iseeneses. Vaatamata sellele, et nad vastupidist võivad väita. Carroll ei aktsepteeri sellist väärtusepõhise teooria kaitset. Tema argument on, et me oleme bioloogiliselt programmeeritud esteetiliste kogemuste leidmiseks ning nende hindamiseks, sest neil on tuntavad positiivsed mõjud, nagu näiteks stressi maandamine. (Carroll 2002: 157–162)

1.2.2 Võimalikud vastuargumendid Carrolli väärtuspõhise teooria kriitikale

Ma toon välja kolm viisi kuidas väärtusepõhine teoreetik võib vastata Carrolli kriitikale ja seejärel, kuidas väärtusepõhise teoreetiku kaitse läbi kukub.

Esiteks, Carroll kritiseeris väärtuspõhist teooriat, öeldes, et autori taotlus tihtilugu ei ole anda edasi tunnetust, mis on hüve iseeneses, vaid hoopis midagi muud. Siinkohal ma leian, et väärtuspõhine võib leppida kaotusega. Kuid väärtusepõhine teoreetik võib lisada, et ainult nende teoste kogemine on esteetiline kogemus, mis on loodud eesmärgiga anda edasi kogemust, mis on hüve iseeneses. See on aga nõrk vastuargument väga mitmel põhjusel. See muudab esteetilise kogemuse määratluse nii ebaintuitiivseks kui ka väga kitsaks, sest teoste hulk, kus autori esmaseks taotluseks on anda kogemust, mis on hüve iseeneses, on marginaalne.

Teiseks, Carrolli arvates tabavad paljud esteetilised kogemused meid ootamatult. Minu arvates on üks võimalus, kuidas väärtuspõhine teooria saab ennast kaitsta selle argumendi eest, on öelda, et inimestel on sisemine valmisolek esteetilise kogemuse äratundmiseks. Sarnasel ideel oli Víctor Dúra-Vílá, kellest räägin lähemalt hiljem. Näiteks, kõndides võõra linna tänavatel ja astudes ümber nurga nähes suurt, kaunist kirikut, mis paneb meid ahhetama, kogeme me esteetilist kogemust, isegi kui me ei oodanud seda. Kuid sellele võib vastu öelda, et kuna väärtusepõhise teooria hüve iseeneses käsitus peab olema subjektiivne, siis seda teooriat ohustab konsensuse puudumine ning liigne laiahaardelisus. Konsensuse puudumise nõrkuseks on, et iga inimene ei pruugi olla samal arusaamal hüvest iseeneses ja selle läbi võib tulla väga erinev arusaam esteetilisest kogemusest. Kui esteetiline kogemus oleks täienisti subjektiivne, siis võiks öelda, et van Goghi „Tähistaevas“ või mõni muu üldtunnustatud kunstiteos on mitte-esteetiline. Lisaks, selline käsitus on liialt lai. See tähendab, et kõik kogemused, mis on sisemised hüved on alati esteetilised kogemused, kaasa arvatud igapäeva tegevused, mis üldjuhul ei oleks esteetilised. Näiteks võib tuua, et vestluse

kogemine on esteetiline kogemus väärtusepõhise teoreetiku arvates, sest vestlus, millel puudub otsene tagajärg, on nauditav kas huumorina või ajaviitena. See on väga ebaintuitiivne, sest vähesed leiavad, et igapäevased asjad nagu jutuajamise kogemine on esteetiline kogemus.

Kolmandaks, väärtusepõhine teoreetik võib vastu vaielda Carrolli väitele, et me oleme nõus tegema suuri pingutusi esteetilise kogemuse positiivsete efektide nimel. Carroll ütles seda vastuargumendina väärtusepõhise teooria argumendile. See argument ütleb, et inimesed otsivad esteetilisi kogemusi sellepärast, et nad tunnetavad hüvet iseeneses, isegi kui nad ise väidavad midagi muud. Mina leian, et väärtusepõhine teoreetik võib sellele vastuargumendi teha. Väärtusepõhine teoreetik võib siinkohal öelda, et inimesed otsivad esteetilisi kogemusi nii positiivsete tagajärgede kui ka hüve iseeneses tunnetamise tõttu. Selline kaitse aga eeldab väärtusepõhise teooria modifitseerimist niimoodi, et esteetiline kogemus võib olla hinnatud ka instrumentaalsetel põhjustel, kuid jättes hüve iseeneses vajalikuks tingimuseks. Väga sarnane käsitlus on Robert Steckeri minimaalses teoorias, mille kohta on järgmine peatükk.

1.3 Sisupõhine teooria

Kõigepealt, Carroll räägib sisupõhisest teooriast (*content-oriented approach*), seejärel järgmises alapeatükis toon ma välja Carrolli teooria võimalikud vastuargumendid ning selle, kuidas ta need ümber lükkab.

Carroll rõhutab, et ta keskendub oma esteetilise kogemuse analüüsis, mida ta kutsub sisupõhiseks teooriaks, eelkõige kunstiteostega seotud kogemusele. Selleks, et mõista esteetilist kogemust tuleb mõista ja piiritleda kunstiteose sisu kõiki aspekte. See tähendab, et sisupõhine teooria defineerib esteetilist kogemust kunstiteose sisu omaduste läbi. (Carroll 2012: 165)

Carrolli järgi peab esteetilise kogemuse tunnetamiseks tähelepanelikult jälgima kunstiteose vormi, elemente ning ka muid kunstilisi atribuute ehk esteetilise kogemuse kvaliteete. Kunstivaataja esteetiline kogemus tuleb keskendumisest kunstiteose esteetilise kogemuse kvaliteetidele sellisel viisil, et vaataja on süvenenud kunstiteosesse ning mõistab seda. Sisupõhise teooria esteetilise kogemuse kvaliteedid on jaotatud kaheks põhiosaks: vormiomadusteks (*formal properties*) ja esteetilisteks omadusteks (*aesthetic properties*), viimasel on alakvaliteet – väljendavad omadused (*expressive properties*). Vormiomadused on seotud kunstiteose kooskõlaga ehk tegu on kujundite, värvide, rütmi tunnetamisega. Esteetilised omadused on Carrollil klassifitseeritud deskriptiivsete

omadustena nagu näiteks siledus või suurus. Väljendavad omadused esindavad emotsioone, mida isik tunneb esteetilise kogemuse käigus. (Carroll 2012: 173) Esteetilise kogemuse kvaliteetide puhul peab mainima, et tegu on disjunktiivsete tingimustega. See tähendab, et peab pöörama tähelepanu minimaalselt ühele kvaliteedile. (Carroll 2002: 164–165) Näiteks, kui inimene vaatab maali kunstigaleriis, siis ta paneb tähele selle värve ja nende värvide kooskõla, kontrasti, mis on selle teose vormiomadused. Ta märkab selle teose juures nii pintslitõmbeid ja teose formaati kui ka tonaalsust: need on esteetilised ja väljendavad omadused. See isik peab märkama ainult ühte neist kvaliteetidest, et saada osa esteetilisest kogemusest.

Carroll ütleb, et sisupõhise teooria tugevuseks on selle intuiivsus, sest selle teooria esteetilise kogemuse käsitusega nõustuvad paljud inimesed. Ta lisab, et kui esteetiline kogemus on tähelepanu pööramine kõigile kunstiteoste osadele ja struktuuridele, siis sellega jääks kõik nõusse. (Carroll 2012: 173)

Ühtlasi, esteetilise kogemuse hinnangu määravad väljendavad omadused. See tähendab, et kunstivaatajal tuleb jälgida kunstiteose väljendavaid omadusi ja otsustada kas see teos on näiteks liialt emotsioonivaene või ülepingutatud. Carroll arendab oma mõtet edasi nii, et esteetisel kogemusel ja moraalsusel on otsene seos. Kui teose sisu on selline, mis läheb moraalireeglitega vastuollu, siis ei saa kunstivaatleja (eeldusel, et ta on tavaarusaamadel moraaliküsimustes) teosesse „sisse elada“, sest ebamoraalse teose karakteritele on peaaegu võimatu kaasa tunda. Moraalne defektsus kunstiteostes näitab ka seda, et autor ei mõista oma teose eesmärki ning kukub läbi emotsioonide esile kutsumisel. (Carroll 2012: 174–176) Näiteks, kinotüki kurbadel stseenidel on kuulda vali, rõõmsameelne muusika. Vastuolu võib esineda ka peategelases, kes on väga halb, ebaetiline isik, kuid filmi looja tahab, et vaatajad tunneksid talle kaasa. Sellisel filmil on nii teose eesmärk ebaselge kui ka selle väljendavad omadused on paigast ära. Siis saab öelda, et saalis olevate inimeste esteetiline kogemus oli puudulik.

1.3.1 Carrolli vastused sisupõhise teooria vastuargumentidele

Sisupõhise teooria kriitikud võivad öelda, et pöörates tähelepanu ükskõik millisele objektile, mida saab esteetiliselt kogeda, on see kogemus loetud automaatselt esteetiliseks kogemuseks. Sellisel juhul oleks esteetilise kogemuse definitsioon ebamõistlikult lai ning see muudaks kunstiteoste määratlemise reaktsioonipõhiseks, mis on Carrolli arvates ebaõiglane ja piirav. Kuid Carroll leiab, et see on probleemiks vaid siis, kui me läheneme esteetilisele kogemusele nii nagu seda teeb

tundepõhine või väärtusepõhine teooria. Need teooriad sisaldavad täiendavaid tingimusi esteetilise kogemuse tunnetamiseks, mis sisupõhises teoorias puuduvad. Näiteks väärtusepõhine teooria leiab, et esteetiline kogemus peab olema hüve iseeneses ehk selle läbi on kunstiteoste esteetilise kogemuse hinnang sõltuv inimese hüve iseeneses arusaamast. (Carroll 2002: 166)

Kriitikud võivad leida, et kunstiteosed vallandab lugejas teatud emotsioone, loob hea või halva taju. See on sisupõhise teooria jaoks problemaatiline, sest selle kvaliteetid ei pruugi võtta arvesse kõiki kunsti elemente, millele peaks tähelepanu pöörama. Carroll aga leiab, et esteetilist kogemust saab määratleda pöörates tähelepanu ainult selle sisule ning me võime täielikult ignoreerida kunstiteoste poolt esile kutsutud afekti seisundeid. (Carroll 2002: 166–167)

Viimasena, Carroll ütleb, et tema kriitikutel võib tekkida kahtlusi esteetilise kogemuse omaduste väärtustes, sest esmapilgul võib jääda mulje, et need sisupõhise teooria esteetilise kogemuse kvaliteetid on suvaliselt valitud. Carroll lükkab kriitika ümber, öeldes, et kunstiteostel on tihtilugu oma eesmärk, milleks on kas anda edasi mingisugust sõnumit või tuua esile mingisugust seisundit. Sisupõhise teooria kolm kvaliteeti kirjeldavad säärast eesmärki väga hästi. Veel enam, Carroll ütleb, et kindlasti ei ole tema esteetilise kogemuse kolm kvaliteeti ainukesed omadused, mida võib kunstiteoste omistada, sest kunstiteos võib sisalda religioosset, moraalset või muud säärast sisu. Kui Carrolli kolm kvaliteeti hõlmavad täielikult esteetilise kogemuse, tähendab see, et Carroll peab kunstiteoste kogemist laiemaks, kui esteetilist kogemust. (Carroll 2012: 173–174)

2 CARROLLI–STECKERI POLEEMIKA

Robert Stecker pakub välja „minimaalse teooria“ (*minimal view*), mis defineerib esteetilisest kogemusest sisemise väärtusena, kuid lubab ka muid tingimusi lisada sellele teooriale. See on edasi arendatud versioon väärtusepõhisest teooriast, mis väldib suurt osa Carrolli väärtusepõhise teooria kriitikat ning selle läbi pakub oluliselt tugevamat konkurentsi sisupõhisele teooriale.

Kõigepealt tuleb peatükk Steckeri sisupõhise teooria kriitika kohta, millele ma üritan vastata, tuues välja selle kriitika nõrgad kohad. Seejärel ma analüüsin minimaalset teooriat ning seejärel ma kritiseerin seda. Lõpetuseks analüüsin Víctor Dúra-Vilá kriitikat sisupõhise teooria suhtes, mida ma proovin ümber lükata.

2.1 Robert Steckeri kriitika sisupõhise teooria vastu

Alguses heidab Stecker ette, et Carroll ei ole selgitanud, kui palju peab kunstiteosele tähelepanu pöörama esteetilise kogemuse saamiseks. Seejärel kritiseerib Stecker Carrolli vormikäsitust. Viimasena, ei ole Stecker rahul sellega, et Carroll ei ole selgitanud, miks ta kitsendab esteetilise kogemuse ainult kunstiteoste tasandile.

Esiteks, Stecker leiab, et sisupõhises teooria puhul ei ole adekvaatselt selgitatud, kui palju peab tähelepanu pöörama esteetilisele objektile, mis Carrolli jaoks on kunstiteos. Stecker toob oma mõtte illustreerimiseks näite: õpilane teeb kodutöö raames luuletuse analüüsi, mida ta väga teha ei taha, kuid teeb seda siiski, sest ta hindab haridust. Vaadates luuletuse kiirelt üle, lugedes ainult mõnda üksikut rida, avastab ta lõpust värssi, mis muudab kogu luuletuse sisu. Ta on väga õnnelik, et ta selle leidis, sest selle mõttemuutuse esile toomise eest saab ta kodutöö eest parema hinde. Minimaalset teooriat see näide ei ohusta, sest minimaalse teooria tarvilikuks tingimuseks on sisemine väärtus ning see isik tegi selle paranduse ainult instrumentaalsetel põhjustel, mille käigus ei esinenud mingisugust sisemist väärtust. Stecker leiab sisupõhise teooria kriitika selles, et luulest sisumuutva rea leidmine ei ole tema arvates esteetiline kogemus, sest luuletusele ei pööratud piisavalt tähelepanu. Sisupõhine teooria aga loeks seda esteetiliseks kogemuseks, sest sisu muutva rea leidmine on osa selle struktuurist, mis on teose vormiomadus. (Stecker 2006b: 285–286)

Teiseks, Stecker ütleb, et Carrolli käsituse vormiomadustest on arusaamatu. Carroll kirjeldab vormi, kui esteetilist omadust, mis väljendab kunstiteose sisu või mõtet. Sellest tuletab Stecker, et Carrolli

vormiomadusi ei pea tunnetama vahetult. Näiteks toaksin isiku, kes saab teada teatud laulu/muusikanumbri sisu nii, et teda teavitatakse sellest. Stecker heidab ette, et Carrolli vormimääratlus on ebaesteetiline, sest vormiomadusi saab tunnetada sellisel viisi, kus esteetilis kogemust ei esine. (Stecker 2006a: 6–7)

Kolmandaks, Stecker illustreerib kriitikat näite läbi: seesama õpilane, kes peab tegema luuleanalüüsi, kasutab hoopis internetist leitud informatsiooni ning teeb selle põhjal oma koduse töö, kordagi lugemata luuletust ennast. Stecker usub, et Carrolli järgi peab see olema esteetiline kogemus. Carroll küll võib öelda, et luuleanalüüsi tegev õpilane peab olema otseses kontaktis luuletusega. See kaitse Steckeri arvates ei sobi, sest kui tegu oleks mitte-esteetilise objektiga nagu seda on filosoofiline essee, kus viidatakse teistele autoritele, siis probleem püsiks. Carroll ei ole andnud selgitust, et kuidas vormi struktuuride avastamine kunstist erineb selle avastamisega mitte-kunstist. Miks peab olema kunstiga vahetus kontaktis, kuid mitte-kunstiga ei pea? (Stecker 2006b: 285–286)

2.1.1 Sisupõhise teooria kaitse Steckeri vastuargumentide suhtes

Esiteks üritan ma näidata, kuidas Steckeri katse demonstreerida, et Carroll ei ole tähelepanu mahtu esteetilise objektile piisavalt selgitanud, kukub läbi. Teiseks, ma vastan Steckeri kriitikale, mis räägib kunsti ja mitte-kunstil eristuse puudumisest. Viimaseks, ma kaitsen Carrolli vormikäsitlust.

Stecker leiab, et Carroll ei ole piisavalt selgitanud, mida on vaja esteetilise kogemuse tundmiseks. Täpsemalt, Stecker peab problemaatiliseks, et Carroll ei ole piisavalt selgitanud, kui palju peab pöörama tähelepanu esteetilisele objektile. Niisiis, Carroll leiab, et sisupõhise teooria järgi saab hinnata esteetilise objekti sisulist tähendust. Näiteks sisupõhise teooria järgi on sügavamõttelise filmi vaatamine esteetiline kogemus. Stecker üritas eelmises alapeatükis õpilase luuletuse analüüsi näitega illustreerida oma kriitikat. Kui õpilane ei ole üldisele sisule tähelepanu pööranud, siis lõpus tõelise tähenduse avastamine ei ole Steckeri arvates esteetiline kogemus. Kuid mul tekib küsimus, et kui ta ei ole adekvaatselt tähelepanu pööranud luuletusele, siis kuidas ta saab teada tähenduse muutumisest? Carroll ei ole tõepoolest selgitanud kui palju peab tähelepanu pöörama. Kuid, ma leian, et tähelepanu peab pöörama piisavalt palju kui on vaja teose mõistmiseks ning see on iga indiviidil erinev. Teisisõnu, kunstiteosele peab tähelepanu pöörama nii palju, et me täidaks ühe disjunktiivse tingimuse (kaks kvaliteeti: vormiomadused ja esteetilised omadused) täitmiseks.

Teiseks, Stecker ütleb, et Carroll ei ole eristanud kunstiteoseid ja mitte-kunstiteoseid. Ma möönan, et Steckeril on õigus. Carrolli kaitseks võib öelda, et ta käsitleb kunstiteoseid väga ranges, tavamõistlikus mõttes. Mis tähendab, et Carrolli jaoks on kunstiteosed ainult maalid, raamatud, luuletused, filmid, muusika, näitused, arhitektuur jms. Kuigi sellise kunstiteoste käsitleusega võivad tekkida teised probleemid.

Lõpetuseks, nagu eelnevalt osutatud, ei ole Stecker rahul Carrolli vormikäsitusega. Ma leian, et sisupõhise teooria järgi ei saa isik tunnetada vormiomadusi kaudselt. Siinkohal tuleb teha eristus teadmise ja tunnetamise vahel. Subjekt võib teada millegi sisu nii, et talle on see info antud kolmanda osapoole läbi ning ta ise ei puutu selles olukorras kunstiteosega kokku. Carroll peab tähtsaks mõistvat ja aktiivset suhtumist (*active discovery and engagement*) kunsti. Näitena võib tuua õpilase, kes leiab internetist luuleanalüüsi. Kui see õpilane loeb plagieeritud tööd, siis ta ise ei süvene luuletusse kuna sellega puudub otsene kontakt. Veel, luuletuse kokkuvõtte näol on tegu mitte-kunstiga, mille kogemist sisupõhine teooria ei loe esteetiliseks kogemuseks.

2.2 Robert Steckeri minimaalne teooria

Olles tutvunud sisupõhise teooria kriitikaga, tuleb järgmisena lähemalt vaadelda, milline on Steckeri minimaalne teooria. Erinevalt väärtuspõhisest teooriast, minimaalse teooria järgi on esteetilise kogemuse definitsioonis ainult üksainus tarvilik tingimus: esteetilisest kogemust peab tunnetama sisemise väärtusena. See muudab teooria „minimaalseks“ selle tõttu, et see paneb väga väikese nõude esteetilise kogemuse definitsioonile ja selle läbi see on kooskõlas paljude teiste esteetilise kogemuse teooriatega. See tähendab, et esteetiline kogemus võib olla minimaalse teooria järgi ka instrumentaalne väärtus, kuid vaid siis, kui see on ka sisemine väärtus. (Stecker 2010: 51–53)

Stecker lisab veel, et minimaalsel teorial on neli kesket aspekti, mis muudavad selle teooria atraktiivseks. Esiteks, minimaalne teooria lubab lisaks positiivsele esteetilise kogemusele nii negatiivset kui ka omakasupüüdmatut esteetilisest kogemust. Teiseks, minimaalne vaade on väga hästi kooskõlas tavaarusaamaga esteetilisest kogemusest. Kolmandaks, minimaalne vaade ühtib teiste vaadetega esteetilisest kogemusest, millega on tegelenud palju filosoofe, samal ajal vältides mitmeid probleeme, mis nendega vaadetega kaasneb. Neljandaks, minimaalne vaade loob üheselt mõistetava arusaama esteetilisest kogemusest. (Stecker 2006b: 284)

Neid aspekte vaatlen lähemalt järgmises kahes alapeatükis. Esimene ja teine aspekt on ühe ja sama alapeatüki all, sest üldine arusaam esteetilisest kogemusest tunnustab, et esteetiline kogemus ei pea olema ainult positiivne ning seda tunnustab ka Carrolli sisupõhine teooria. Ühtlasi on ka kolmas ja neljas sama peatüki all, sest selles osas on juttu sellest, kuidas minimaalne vaade loob ühtse mõistmisviisi esteetilisest kogemusest.

2.2.1 Kattumine esteetilisest kogemuse tavaarusaamaga

Robert Steckeri jaoks on esteetilise kogemuse keskseks tuumaks esteetiline väärtus. Teisisõnu, esteetiline väärtus on see, mida väärtustatakse esteetilisest kogemusest. Artiklis „Aesthetic Experience and Aesthetic Value“ eristas Robert Stecker esteetilise väärtuse määramiseks kahte viisi: kogemuse ja omaduste põhised. Kogemuse järgi määratletud esteetiline väärtus on Steckeri sõnul „lai vaade“ ning seda leidub peaaegu igal pool: alustades kunstist ja lõpetades argieluga seostuvate objektidega, nagu seda on riided või tootepakendid. (Stecker 2006a: 1–2) Lai vaade esindab tavaarusaama esteetilisest kogemusest, sest see leiab esteetilist väärtust meid ümbritsevatest objektidest. „Kitsas vaade“ on objekti omaduste põhine ning selle järgi oleks esteetiline väärtus valdavalt omane kunstiteostele või teistele objektidele, mis on sarnased kunstiteostele (Stecker 2006a: 1–2).

Stecker ütleb, et kogemuse järgi määratletud esteetiline kogemus on objektikeskne. Esteetilise väärtuse tuvastamiseks peab suhtuma esteetilisse objekti omakasupüüdmatult. See on saavutatav vaid siis, kui pidada esteetilist kogemust väärtuseks iseeneses. (Stecker 2006a: 4)

Minimaalne vaade ühtib laia, kogemuse põhise teooriaga kahel põhjusel. Esiteks, see ei piira enda esteetilise kogemuse määratlust ainult kunstiteostega, nagu seda teeb Steckeri arvates kitsas vaade. Teiseks, see ühtib laia teooria arusaamaga, et esteetilist kogemust peab pidama väärtuseks iseeneses, olgu see positiivne või negatiivne. (Stecker 2006a: 4–5)

2.2.2 Minimaalse teooria kooskõla teiste teooriatega

Kuna Stecker on seadnud minimaalsele teooriale ainult üheainsa tarviliku tingimuse, milleks on sisemine väärtus, siis senikaua kuni mõne teise filosoofi esteetilise kogemuse defineerimise teooria on samuti sisemise väärtusega seoses, tähendab see kokkulangevust minimaalse teooriaga. See on Steckeri minimaalse teooria kaheastmeline määratlus. Esimene aste on ainuke kohustuslik nõue

ehk tarvilik tingimus minimaalses teoorias ja see näeb ette, et esteetiline kogemus peab olema sisemine väärtus. Teine aste on „vaba“, tähendades, et esteetiline kogemus võib sisaldada ka muid väärtusi peale sisemise väärtuse, selleks, et olla kooskõlas Steckeri teooriaga, kuid see ei pea. (Stecker 2010: 51–53) Näiteks võtame väljamõeldud esteetilise kogemuse teooria, mille järgi esteetiline kogemuse definitsioonis on kaks tarvilikku tingimust: sisemise väärtuse tunnetamine ja naeratuse esile kutsumine. Kuna sisemine väärtus on minimaalses teoorias esimese astme tingimus, siis minimaalne teooria ja väljamõeldud esteetilise kogemuse teooria on ühilduvad. Naeratuse esile kutsumine on minimaalse teooria teisel astmel.

2.2.3 Kriitika minimaalse teooria kohta

Ma leian, et Steckeri minimaalse teooria näol on tegemist pigem teooriate platvormiga, kui konkreetse esteetilise kogemuse määratlusega. Ta tahab luua definitsiooni, mis on oleks nii lai, et suuremate filosoofide ideed oleks ühtivad tema teooriaga. See läheb vastuollu tema väitega, et minimaalne teooria on üheselt mõistetav, kuid pigem on tegu ideede konglomeraadiga, sest minimaalse teooriaga saavad ühtida teooriad, mis on üksteisele vasturääkivad. Kui on kaks erinevat arusaama esteetilise kogemuse definitsioonist, kus mõlemal ideel on üks ainus tingimus ühine – esteetiline kogemus peab olema sisemine väärtus, siis mõlemad ideed oleks vastuvõetavad Steckeri minimaalse teooria järgi. Näiteks, üks esteetilise kogemuse teooria väidab, et on kaks tarvilikku tingimust: esteetiline kogemus peab olema sisemine väärtus ja esteetiline objekt peab olema pruun. Teine teooria väidab sarnast asja, ainult, et esteetiline objekt peab olema sinine. Mõlemad ühilduvad Steckeri teooriatega, kuigi nad on üksteisega vastuolus. Minimaalne teooria on liiga ümar, et tuua selgust esteetilise kogemuse defineerimiseks.

2.3 Steckeri vastuargumendid Carrolli väärtusepõhise teooria kriitikale

Stecker üritab vastata Carrolli väärtusepõhise teooria kriitikale. Alguses Carroll kritiseerib väärtusepõhist teooriat, sest see ei luba negatiivsel kogemusel kvalifitseeruda sisemise väärtusena. Teiseks on Carroll pannud kahtluse alla arusaama, et inimkond näeb vaeva ainult sisemise hüve nimel ehk väärtusepõhine teooria ei ühildu teaduslikkuse argumendiga.

Stecker lükkab ümber arusaama, et esteetiline kogemus, kui sisemine väärtus, peab olema positiivne. Esteetiline kogemus, mis on defineeritud sisemise väärtuse põhjal, saab olla negatiivne siis, kui selle puudulikkus esineb sellest tulnud negatiivse kogemuse läbi, mitte negatiivsete

tagajärgede läbi. Teisisõnu, esteetiline kogemus on puudulik siis, kui see on negatiivne sisemiselt, mitte väliselt. (Stecker 2006a: 7)

Teaduslik vastuargument ütleb, et teaduslikult on võimatu tunnistada esteetilist kogemust hüvena iseeneses. Sellel argumendil on kaks eeldus. Esmalt, inimkond on ajaloo jooksul palju ressursse kasutanud esteetilise kogemuse võimaldamiseks. Teiseks, kui (inim)liik näeb vaeva millegi nimel või loovutab millegi nimel ressursse, siis selle vaeva tasuks on evolutsiooniline eelis. Järeldus – esteetiline kogemus on väärtuslik selle tagajärgede tõttu, mitte siseste hüvede pärast. Stecker vastab, et asjad, mis on nauditavalt instrumentaalselt on ka nauditavad sisemiselt. Välisest naudingust tulenev meeleseisund on sisemine väärtus. Stecker illustreerib seda näitega seksuaalvahekorra, mis on kasulik nii instrumentaalsetel kui ka sisemistel põhjustel. (Stecker 2006a: 7–8)

2.3.1 Kriitika Steckeri kaitse kohta

Kõigepealt ma toon välja probleeme Steckeri argumendis, kus ta leiab, et minimaalne teooria lubab ka mitte-positiivset esteetilist kogemust. Seejärel, ma näitan, et minimaalne teooria ei lange kokku teadusliku argumendiga.

Esiteks, Stecker leiab, et mitte-positiivne esteetiline kogemus on minimaalse teooria järgi selline, kus me keskendume ainult kogemusest tulnud negatiivse või külmaks jätvale sisemisele väärtusele, mitte selle tagajärgedele. Mina leian, et võib tekkida küsimus, kuidas eristada meie igapäeva emotsioone esteetilisest kogemusest. Kui minimaalse teooria esteetiline kogemus saab olla vaid positiivne sisemine kogemus, siis on esteetilist kogemust oluliselt lihtsam määratleda. Negatiivsete ja ükskõikseks jätvate emotsioonide kaasamine teeb asja oluliselt lahjemaks. Ebaintuitiivne on öelda, et igav loeng (igavus jätab ükskõikseks) või jaheda ilmaga bussijaamas bussi ootamine (jahe ilm on ebameeldiv ehk negatiivne kogemus) on tunnetatav esteetilisest kogemusest. Siin saab öelda, et minimaalsele teooriale võib veel tingimusi juurde lisada. Need aitavad olukorda parandada esteetilisest otsustuse kitsendamise läbi. Minimaalse teooria satub sellisel juhul ohu alla ning seda ka hea põhjusega. Miks mitte võtta mõnda teist teooriat, mis täidab minimaalse teooria miinimum tingimust, samaaegselt kitsendades esteetilist otsustust nii palju, et muutub intuitiivsemaks, kui minimaalne teooria ning selle läbi asendab selle?

Teiseks, Stecker kaitseb minimaalset teooriat teaduslikkuse argumendi vastu, mis ütleb, et teaduslikult on võimatu tunnistada esteetilist kogemust hüvena iseeneses, kuid ta ei too välja nähtamatut eeldust, mis ta kaitsega kaasas ripub. Nimelt, ta eeldab, et kõik asjad, mis on head instrumentaalsetel põhjustel, on head ka sisemise väärtusena ehk on hüved iseeneses. Stecker ei ole andnud tugevat põhjust uskumiseks, et instrumentaalse hüvega kaasneb alati ka sisemine hüve. Stecker tõi küll näiteks seksuaalvahekorra, kus seda nauditakse nii sisemise kui ka välise väärtusena. Kuid ma leian, et see näide ei lähe kokku teadusliku argumendi teise eeldusega, sest inimkond liigina ei ole vaeva näinud seksuaalvahekorra nimel. Täpsemalt, seksuaalvahekorra näide tundub esmapilgul sobivat, sest inimesed näevad vaeva selle nimel individuaaltasandil, näiteks ilusti riietudes, trennis käies või sarmika oleku läbi. Kuid inimkonna tasandil on potentsiaal astuda seksuaalvahekorra sünnist saadik olemas ning selle tõttu liigi või ühiskonnana me ei tee pingutusi selle nimel. Stecker selgitas seksuaalvahekorra näite õigustamiseks, et asjad, mis on kasulikud evolutsiooni tasandil, on kasulikud ka üksikisikule, mitte küll tingimisi evolutsiooni tõttu, vaid mõnel teisel eesmärgil (Stecker 2006a: 8). See küll võib olla tõsi, kuid ma leian, et selle õigustuse jaoks peaks see argument töötama mõlemat pidi: kõik, mis on kasulik üksikisikule on kasulik evolutsiooni tasandil; kõik, mis on kasulik evolutsiooni tasandil on kasulik üksikisikule – Steckeri selgituse legitiimsuse jaoks peavad mõlemad versioonid tõesed olema. Põhjuseks on teadusliku argumendi teine pool, mis ütleb eksplitsiitselt, et mitte üksikisik, vaid terve (inim)liik näeb vaeva evolutsioonilise eesmärgi nimel. Kuid mõlemad versioonid ei ole tõesed, sest inimene kui indiviid võib olla ahne, mitte-koostöö aldis, valelik jne – kõik liigi arengut pärsvad isikuomadused.

2.4 Víctor Durá-Vilá kaitse Steckeri minimaalse teooria suhtes

Víctor Durá-Vilá toetab Steckeri minimaalset teooriat, kritiseerides Carrolli sisupõhist teooriat. Durá-Vilá ütleb, et Carrolli sisupõhine teooria on esteetilise kogemuse tunnetamiseks ebaadekvaatne, sest see on psühholoogiliselt võimatu. (Durá-Vilá 2016: 88) Ta illustreerib oma argumenti järgmise näite läbi. Kujutame ette üht teatrikriitikut. Talle on antud tööülesandeks kirjutada arvustus etendusest, mille vaatamisest ta ei ole huvitatud, kuid siiski otsustab ta seda majanduslikel põhjustel vaadata ning arvustada. Durá-Vilá usub, et see kriitik paratamatult hindab seda etendust hüvena iseeneses, sest ta jälgib elemente ning analüüsib kõiki aspekte. Etendusse

süvenedes leiab kriitik etenduse vaatamise ja mõistmise läbi vältimatult mingisugust sisemist väärtust, mis on minimaalse teooria järgi esteetiline kogemus. (Dúrá-Vilá 2016: 94–95)

Muidugi, minimaalse teoreetiku jaoks oleks sellisest teatrikülastusest esteetilise kogemuse saamine ootamatu. Carroll on toonud välja, et tundepõhise teooria järgi ei saa esteetilist kogemust tunda, kui seda peaks kogema ootamatult (*unintentionally and unexpectedly*). Kuid Dúrá-Vilá usub, et meil on eelsoodumus esteetilise kogemuse tundmiseks ehk meie mõistuse „alatasandil“ on teatud võime või valmidus tunnetada esteetilisi objekte väärtusena iseeneses. Siinkohal toob ta välja, et Carrolli sisupõhise teooria järgi oleks esteetiline kogemus pealesunnitud, kuid minimaalse teooria järgi see oleks loomulik üleminek ühelt seisundilt teisele. Teisisõnu, paratamatult saab seda näidet interpreteerida ainult minimaalse vaate läbi, sest sisupõhine teooria oleks ebaadekvaatne. (Dúrá-Vilá 2016: 91)

Dúrá-Vilá leiab, et Carroll saab ta kriitikale kahel erineval viisil vastata. Esimene võimalus on nõustuda väitega, et kui on ebaselge kas kogemus on esteetiline või mitte, siis esteetilist kogemust tuleb määratleda sisemise väärtuse läbi. Dúrá-Vilá arvates võib Carroll veel lisada, et tema sisupõhine teooria kehtib siis, kui ei pea tegema esteetilist otsustust. Täpsemalt, me ei pea tegema esteetilist otsustust siis, kui meil on esteetiline kogemus selgelt eraldatud teistest kogemustest. (Dúrá-Vilá 2016: 96)

Teiseks, ta võib tagasi lükata väite, et esteetiline kogemus peab olema hüve iseeneses. Kuid Dúrá-Vilá leiab, et siis tekib Carrollil probleem. Seda probleemi saab demonstreerida näite läbi. Isik kuulab muusikapala, kuid ainult väga väikest osa sellest. Selle lühikese aja jooksul ta paneb tähele selle vormi- või esteetilisi omadusi. Sisupõhise teooria järgi on muusikat kuulav isik saanud esteetilise kogemuse osaliseks, sest ta täitis Carrolli poolt välja pakutud tingimusi. Kuigi Dúrá-Vilá seda esteetiliseks kogemuseks ise ei pea. (Dúrá-Vilá 2016: 96–97)

2.4.1 Vastuargumendid Dúrá-Vilá kriitikale

Mina leian, et vaatamata Dúrá-Vilá kriitikale on Carrolli sisupõhine teooria endiselt kehtiv. Carroll ei välistanud, et esteetiline kogemus ei võiks olla hüve iseeneses. Ta pakkus välja disjunktiivsed tingimused, milles peab tähelepanu pöörama vähemalt kunstiteose vormiomadustele või esteetilistele omadustele. Kas esteetiline kogemus on hüve iseeneses või mitte, ei ole Carrolli sisupõhises teoorias oluline.

Aktsepteerides Dúra-Vílá eeldust, kus arvustust kirjutav kriitik kogeb esteetilist kogemust psühholoogiliste faktorite tõttu, on minimaalne vaade ja sisupõhine teooria väga sarnased. Dúra-Vílá ütleb, et kriitika hindab etendust paratamatult sisemise väärtusena, kuid selleks, et seda hinnata peab ta seda esmalt kogema. Kui kriitika kogeb etendust, siis ta paratamatult märkab ka selle sisuomadusi ning selle läbi tunneb see kriitik esteetilist kogemust ka sisupõhise teooria järgi. Kuid vaatamata sarnasusele nad siiski ei ühildu omavahel. Sisupõhine teooria ei täida minimaalse teooria tarvilikku tingimust, milleks on nõue, et esteetiline kogemus on sisemine väärtus iseeneses. Isegi kui isik paratamatult kogeb kunsti sisemise väärtusena, siis sisupõhine teooria ainult lubab seda, kuid ei garanteeri seda.

3 GOLDMANI-CARROLLI DISPUUT

Alan Goldman esitab oma teooria, mida ta nimetab „avaraks vaateks“ (*broad view*). Nagu nimi vihjab, on avar vaade laiem kui sisupõhine teooria, sest esteetilise kogemuse arusaam on oluliselt liberaalsem. See on täiendatud versioon tunde põhise teooriast ja see konkureerib Carrolli sisupõhise teooriaga.

Avara vaate järgi on esteetiline kogemus see, mis tõstab meid igapäevaelust välja. Kuid sellel on omad eripärad. Suur rõhk on pandud kognitiivsele tegevusele (*cognitive engagement*), mida võib mõista, kui tunnetusest tulnud informatsiooni mõistmist ehk kui vaimset hõivatust, kuigi Goldman ei ole ise seda mõistet eksplitsiitselt defineerinud. Samas on olemas koht nii vormiomadustele kui ka esteetilistele omadustele, mida kohtame sisupõhises teoorias, olgugi, et nende rolli tähtsus on erinev.

Kõigepealt tuleb peatükk Goldmani sisupõhise teooria kriitika kohta ning ma üritan vastata sellele, kaitstes Carrollit. Seejärel ma analüüsin Goldmani enda avarat vaadet ning ka kritiseerin seda.

3.1 Goldmani kriitika esteetilise kogemuse kitsa definitsiooni kohta

Goldman kritiseerib esteetilise kogemuse kitsast definitsiooni, mille esindajaks ta peab Carrollit ja Kivyt. Ma jätan Kivy osa puutumata ning keskendun ainult Carrolli kriitikale, mis koosneb neljast vastuargumendist.

Esiteks, Goldman süüdistab Carrollit anti-kognitivismis ning arvab, et Carrolli sisupõhine teooria ei tohiks toetuda Baumgarteni ega Kanti filosoofiale, sest kumbki neist ei toeta kognitiivse kogemuse eemaldamist esteetilisest kogemusest. Goldman lisab, et Carrolli muudab anti-kognitivistiks moraalse kaemuse (*moral insight*) ja kognitiivsete omaduste (*cognitive properties*) eemaldamine esteetilisest kogemusest. Ta peab silmas moraalse kaemuse eemaldamise all seda, et Carroll eeldab meilt konsensust moraaliküsimustes. Konsensus on oluline, sest sisupõhine teooria hindab ka kunstiteose moraalset sobivust, kuna moraalselt defektse kunstiteose kogemine on puudulik esteetiline kogemus. See tähendab, et kunstiteostes ei saa vaielda moraaliküsimuste üle ning selle läbi on ka sisupõhises teoorias moraalsuse piiride testimine võimatu, sest niipea, kui mingi teos teeb seda, siis see loetakse puudulikuks esteetiliseks kogemuseks. Goldman räägib, et Carroll eemaldab kognitiivsed omadused oma esteetilise kogemuse määratlusest, sest sisupõhise

teooria järgi on vaja tähele panna, kuidas on kunstiteos kehastatud (*how is art embodied*), mitte mis on kunstiteoses kehastatud (*what is embodied in art*) – selle tõttu on sisupõhises teoorias meie vaimne hõivatus madalam. (Goldman 2013: 323–324)

Goldmanil tekib umbusaldus eelmainitud Carrolli ambitsioonide vastu sellepärast, et Carrolli eeldused on seotud selliste filosoofidega nagu Baumgarten, Hume, ja Kant ning nende filosoofia on Goldmani sõnul mitte-ühilduv Carrolli omaga. (Goldman 2013: 325) Ma lisan, et ma ei puuduta Baumgarteni ega Hume'i filosoofiat, vaid piiritlen siinkohal ennast vaid Kantiga ning sedagi lühidalt. Kanti esteetikakäsituses oli rõhk vormiomadustel, kuid tema puhul oli oluline esteetilise objekti ilu mõistmine ja tunnus läbi kognitiivse tegevuse. Kuid Goldman möönab, et Carroll lubab vähemalt kognitiivsel tegevuse läbi esteetiliste kvaliteetide mõõdukust hinnata. See tähendab kunstiteoste elementide hindamist, et näha kas teos on ülepingutatud, liialt vaoshoitud või mõõdukas. (Goldman 2013: 325–326) Näiteks, kas džässibändi muusikanumbris on trompeti või klaveri kõla liialt vali, agressiivne, vähekuuldav vms. Kuid vaatamata sellele leiab Goldman, et Carroll on üleliia kahandanud kognitiivsete aspektide rolli esteetilisest kogemuses (Goldman 2013: 326).

Teiseks, Goldman väidab, et tema poolt esitatud teooria – mida tema nimetab avaraks vaateks, on oluliselt rohkem seotud ajalooliste filosoofidega, kui Carrolli sisupõhise teooriaga. Avara vaate juured ulatuvad formalismist sügavamale, sest see võtab esteetilise kogemuse määratlemisel arvesse kognitiivseid, ettekujutuslikke ja emotsionaalseid aspekte. Lühidalt, avara vaate järgi on esteetiline kogemus see, mis pakub meile vaheldust praktilisest, igapäeva maailmast. (Goldman 2013: 326 – 327)

Kolmandaks, Goldman ei ole rahul Carrolli arusaamaga vormiomadustest. Carrolli vormiomaduste alla läheb kunstiteoste elementide kokkusobivus ning ka see, kuidas kunstiteose sõnum on edasi kantud. Goldman aga tunneb, et Carrolli vormiomadused sisaldavad endas elemente, mida esteetilised kogemused ei sisalda. Näiteks sisupõhises teoorias pannakse tähele kunstiteoste sisu elemente, mille alla võib kuuluda eetika, poliitika jne. (Goldman 2013: 327)

Neljandaks ja viimaseks, Goldman usub, et esteetiline kogemus on tihtilugu subjektiivne. Ta leiab, et Carrolli sisupõhine teooria taotleb liialt objektiivsust, sest kunsti vaadates tekivad igäühel oma tunded, mis erinevad inimeselt inimesele. (Goldman 2013: 327–328)

3.1.1 Kriitika Goldmani sisupõhise teooria vastuargumentide suhtes

Esiteks, ma leian, et Goldmani kriitika Carrolli suunas on suuremalt osalt ebaseenev. Alguses süüdistab Goldman Carrollit selles, et ta on anti-kognitivist. See väide on minu meelest ülekohtune ja liiga tugev. On tõsi, et Carroll kahandab kognitiivse kogemuse rolli esteetilises kogemuses. Aga samas, teise külje pealt tunnistab ka Goldman ise, et Carroll rakendab mingil kognitiivset tegevust oma sisupõhises esteetilise kogemuse käsituses. Kognitiivse tegevuse läbi saab isik hinnata kunstis vormiomaduste mõõdukust ning selle läbi on Goldman väga vastuoluline, sest mingil määral ta ise ka tunnistab Carrollit kognitivistina. Pigem võiks Goldman öelda, et Carroll on minimaalne kognitivist. Kuid põhjus miks Carrolli „anti-kognitivism“ oli problemaatiline Goldmani jaoks, on see, et tema arvates on Carrolli eeldused seotud ajalooliste filosoofidega, kes ei toeta sellist lähenemist. Siinkohal võib olla probleemiks, et ma ei ole tutvunud kõigi Carrolli teostega. Minu loetud artiklite põhjal ei pane Carroll üleliia suurt rõhku oma filosoofia ajalooliste juurte peale ning ta ei esita sisupõhist teooriat sellisena, et see oleks traditsioonidest sõltuv. Selle läbi ma leian, et ei ole olulist kaotust sisupõhisele teooriale näha, kui see ei ühti ajalooliselt oluliste filosoofidega.

Teiseks, toob Goldman välja, et Carroll eeldab meist konsensust moraalil küsimustes. Siinkohal ma leian, et Goldmanil on täielikult õigus. Selles mõttes, et konsensus moraaliküsimustes ei ole paha, kuid Carroll peab nägema palju vaeva sellise eetika käsituse loomiseks, mis oleks vastuvõetav peaaegu kõigi poolt. Kuid Carroll võib öelda, et inimestel on moraaliküsimustes teatud määral olemasolev ühtne arusaam ning liiga detailseks ei ole vaja minna. Näiteks, me kõik nõustuks, et mõrv, valetamine, varastamine, piinamine jne on ebamoraalsed.

Kolmandaks, ütleb Goldman, et Carrolli sisupõhise teooria vormiomadused sisaldavad asju, mida esteetiline kogemus sisaldama ei peaks, näiteks moraalset. Kuid jällegi on Goldmani vastuargument tavamõistlikult vastuvõetav. Vähesed inimesed leiaks, kui üldse keegi, et teose moraalne õppetund ei ole tähtis osa selle sisust. Selle peale ütleb Goldman, et moraalset on osa sisust, mitte osa selle vormist või struktuurist. Mille peale mina vastan omakorda, et loo edastusel (*storytelling*) on kindlasti kahtlemata oma struktuur ja viis, mida saab analüüsida. Ma leian, et Goldmani käsituse vormiomadustest on liiga kitsas.

Neljandaks, Goldman leiab, et Carrolli sisupõhine teooria on liialt objektiivne ning subjektiivne käsitlus esteetilisest kogemusest on eelistatavam. Ta põhjendab oma arvamust sellega, et igal inimesel on omaenda reaktsioonid ja tunded kunsti suhtes. See on võimalik, et Goldmani enda avara vaate puhul on subjektiivne arusaamine sobilikum. Aga mina vaidlen, et objektiivne on eelistatavam, sest subjektiivsusega on oht sattuda ühtse hinnangu puudumisse. Kui kunsti võtta ainult nii, et esteetiline kogemus on see, mis igapäevale meeldib, siis tekib olukord, kus ignorantsed inimesed eitavad üldtunnustatud kunstiteosed või asju, mida me peame intuiitiivselt esteetiliseks. Näiteks, esteetilise kogemuse subjektiivse arusaamise järgi võib öelda, et idülliline päikeseloojang või Leonardo da Vinci „Püha õhtusöömaaeg“ ei ole esteetilised, sest isik, kes neid vaatab on asjatundmatu.

3.2 Goldmani lai käsitlus esteetilisest kogemusest

Avara vaate tutvustamiseks esitab Goldman kolm põhiseisukohta, mis täpsustavad selle esteetilise kogemuse definitsiooni ning aitavad aru saada, kuidas see erineb tavapärasest tundepõhisest teooriast, mida on illustreerinud Carroll ning millest kirjutasin esimeses peatükis.

Goldmani avara vaate esimene põhiseisukoht on enamaltjaolt laenatud Deweyilt. Goldman leiab, et kognitiivsuse, emotsionaalsuse, taju ja teiste vaimsete võimete vahel on lahutamatu seos ning inimene peab treenima oma esteetiliste vormiomaduste tunnetamise ja analüüsi oskust. Ta lisab, et hetkes saab kõiki esteetilise kogemuse vormiomadusi tunnetada, kuid seda saab analüüsida vaid tagantjärele. Näiteks, muusikal on rütm, tempo, tämber jne, mida saab analüüsida vaid tagantjärele, sest kuulates muusikat me saame ainult kõike korraga kogeda. Me saame neid osasid tagantjärele lähemalt uurida ükshaaval, kuid mitte kuulates (tähendab, et ei saa analüüsida olles „hetkes“ ehk kunstiteosesse süüvimise seisundis). Goldmani väitel on kognitiivne tegevus ehk intellektuaalne ja emotsionaalne hõivatus esteetilise kogemuse tarvilik tingimus. (Goldman 2013: 328) Teiseks tarvilikuks tingimuseks on tunnetatava objekti esteetilisus. See tähendab, et mitte-esteetilist tegevust või objekti kogedes ei saa esteetilise kogemuse osaliseks. (Goldman 2013: 332)

Teiseks põhiseisukohaks on, et esteetiline kogemus on esteetilise väärtuse tunnetamine ja hindamine. Goldman selgitab, et esteetiline väärtus, mida hinnatakse esteetilises kogemuses, võib olla ükskõik milline ehk see ei ole piiratud kunstiteostele. Siinkohal ta võrdleb ennast Carrolliga ning järeldeb, et Carroll ei mõista esteetilist kogemust. Ta selgitab, et Carroll räägib pigem

kunstilisest väärtusest, mis ei ole sama kaaluga, kui esteetiline väärtus, kuigi Carroll käsitleb neid samamoodi. Kunstilise väärtuse puhul on tegu laiemaga mõistega, kui seda on esteetiline väärtus. (Goldman 2013: 329–330)

Kolmas põhiseisukoht seisneb selles, et Goldmani jaoks on piirid vormiomaduste ja esteetiliste omaduste puhul erinevad, kui sisupõhisel teoorial. Ta ütleb, et võrreldes Carrolliga on tema esteetilise kogemuse vormiomaduste piirid kitsamad, kuid esteetiliste omaduste piirid laiemad. Näitena toob Goldman ruudu, öeldes, et vaevalt selle ruudususe tunnetamine (ruudus on vormiomadus) on esteetiline kogemus. Carroll arvab, et esteetilise kogemuse jaoks tuleb mõista ja piiritleda kunstiteose sisu kõiki aspekte. Goldman aga väidab, et selline väide on väär. Pigem tuleb kunsti hinnata selle läbi, kuidas see hõivab meid kõigil tasanditel, arvab Goldman. See tähendab, et Goldman defineerib esteetilist kogemust selle põhjal, kuidas esteetiline kogemus inimest mõjutab, Carroll aga kunstiteose enda põhjal. (Goldman 2013: 330–331)

3.2.1 Goldmani vastused laia käsituse võimalikele vastuargumentidele

Niisiis, Goldmani järgi on esteetiline kogemus esteetilise väärtuse tunnetamine sellisel viisil, et me oleme hõivatud nii emotsionaalselt kui ka vaimselt. Goldman toob välja neli võimalikku vastuargumenti tema avarale vaatele. Kahte esimest vastuargumenti analüüsin suuremas mahus, kuid kahte viimast väiksemal määral, sest ma kahte viimast ei kritiseeri järgmises alapeatükis, sellepärast ei pea ma neid nii oluliseks.

Esimene võimalik vastuargument Goldmani avarale vaatele on, et see ei võta arvesse looduse ilu, sest seal puudub kognitiivne element. Näiteks võib tuua kauni päikeseloojangu. Kuid teooriad, mille Goldman on sildistanud „kitsasteks“ võtaksid päikeseloojangu (või muu looduse ilu) arvesse esteetilise kogemusena. Sellest tuleb kaks probleemi. Esmalt, avar vaade on ebaintuitiivne, sest enamasti inimesi arvestatakse päikeseloojangu jälgimist esteetilise kogemusena. Seejärel, avar vaade ei ole nii avar, kui need vaated, mida Goldman nimetab kitsasteks, sest avar vaade ei võta arvesse näiteks looduse ilu esteetilise kogemusena. Mille peale Goldman vastab, et jälgides looduse ilu võib saada teatud emotsiooni osaliseks, mille puhul on kogemus esteetiline. Kuid ta lisab, et ta kõhkleb kas looduse ilu on esteetiline. Goldman usub, et vaja on midagi enam, kuna looduse ilu ei rakenda kognitiivset tegevust. (Goldman 2013: 331–332)

Teine vastuargument on see, et avar vaade on „liialt avar“. Probleem tuleneb sellest, et esteetiliseks kogemuseks loetakse ka tegevusi, mis ei ole intuiitiivselt esteetilised. Näiteks filosoofilise teksti kirjutamine, sest see tegevus hõivaks meie vaimse seisundi (*mental capacity*). Kõigepealt lükkab Goldman tagasi eelduse, mis ütleb, et ta tahab pakkuda normatiivset definitsiooni esteetilise kogemusele. Ta tahab kirjeldada esteetilist kogemust paremini, kui Carroll või Kivy. Siiski pakub ta kriitikale vastuse. Ta leiab, et kunsti eesmärk on vaatajas esteetilise kogemuse esile kutsumine. Selle tõttu ei saa mitte-esteetilisi tegevusi pidada esteetiliseks, isegi kui need hõivavad meie vaimse seisundi. Kuid samas ta lisab, et ülesanne anda edasi esteetilist kogemust ei ole ainult kunstil, vaid ka teistel asjadel. (Goldman 2013: 332)

Lisaks toob Goldman välja veel kaks võimalikku vastuväidet avara vaate suunas, kuid ma kirjutan neist siinkohal lühidalt. Esmalt, kui kunst peab meid „hõivama“ ja selle läbi esile kutsuma esteetilise kogemuse, kas siis võib järeldada, et halba või kesist kunsti ei ole? Mille peale Goldman ütleb, et kõik kunstiteosed ei täida neid funktsioone võrdväärselt ning selle tõttu nende kvaliteet erineb. Viimasena on kahtluse all, kas kõik kunstiteosed täidavad sääraseid funktsioone nagu näiteks minimalistlikud maalid. Goldman usub, et täidavad küll, kui neid võtta arvesse omaenda žanri või ajastu sees. (Goldman 2013: 332)

3.2.2 Kriitika Goldmani avara vaate ja selle kaitse kohta

Ma kahtlen Goldmani avara vaate esimese põhiseisukoha paikapidavuses. Selleks oli eeldus, et vaimsete võimete ja kognitiivsuse vahel on lahutamatu seos ning selle läbi saab küll vormiomadusi tunnetada, kuid mitte analüüsida. Analüüsi saab teha vaid tagantjärele. See on minu jaoks väga ebaintuiitiivne väide, sest väga kogunud kriitikud suudavad analüüsida kunstiteost selle vaatamise ajal. Näitena võib tuua, et on olemas juhtumeid, kus kinos näidatakse kriitikutele filmi. See film on nii halb, et kriitikud kõnnivad poole filmi pealt minema, sest nad ei taha seda vaadata. Selline asi ei pea olema nii ainult kriitikute puhul, vaid selline asi võib juhtuda ka tavapublikuga. Kui me aga usume Goldmani esteetilise kogemuse käsitust, siis säärase olukorra võimalikkus on täielikult välistatud, kuna vaataja ei jõuaks analüüsida teost selle jälgimise käigus ning selle tõttu ei jõua ka arvamus selle kohta. Kuid siinkohal võib öelda Goldman enda kaitseks, et need kriitikud tunnetavad kogu teose vormi korruga ning mõistavad selle vigasust kohe, niisiis nad kõnnivad siiski ära ilma analüüsimiseta. Isegi siis jääb mulle endiselt arusaamatuks, et mis on tagantjärele analüüsi eelised või täpsemalt, miks see on ainult võimalik tagantjärele. Filmi või muusika puhul

võib küll öelda, et tegu on sellise meediumiga, mis järjest rohkem ennast avab. Näiteks, filmi vaadates saab aina rohkem ja rohkem õppida peategelase ja kogu muu sisu kohta ning selleks, et täielikku arusaama sellest saada, peab selle lõpuni vaatama. Kuid ma leian, et järjest vaadates või kuulates neid kunstiteoseid me saame aina rohkem täiustada oma analüüsi ning teose lõpuks on meil täielik arvamus kujunenud. Selle läbi on tagantjärele nõutav analüüs valikuline.

Kui Goldman vastas oma avara vaate võimalikule kriitikale, siis teine avara vaate vastuargument ütles et, see loeb esteetiliseks kogemuseks asju mida me kogedes intuiitiivselt esteetiliseks ei pea. Selle lükkas Goldman tagasi öeldes, et ta nõustub Dewey ja Beardsley käsitusega, mille järgi on kunsti eesmärgiks tekitada vaatajas esteetilis kogemust. Kuid Goldman täiendas, et esteetiline kogemus ei pea olema tingimisi ainult kunstiga seotud, vaid esteetilis kogemust kutsub esile ükskõik, mille tunnetamine on esteetiline. Mina leian, et see kaitse on problemaatiline, sest Goldman defineerib esteetilis kogemust kasutades „kinnist“ mõistete süsteemi. See tähendab, et avaras vaates on esteetiline kogemus esteetiline ehk Goldmani järgi on esteetiline kogemus see, mille kogemine on esteetiline. See tekitab olukorra, kus meil on võimatu teada kas objekt on esteetiline või mitte, kui me ei ole seda tunnetanud. See küll ei kõla halvasti, kuid see eeldab, et me tunnetame igat objekti maailmas, alles siis oleme teeninud õiguse teha väiteid selle kohta, mis on esteetiline ja mis mitte. Näiteks, me ei saa teha väidet, et ristsõna lahendamine ei ole esteetiline, kui me ise ei ole vaimselt selle lahendamisega hõivatud olnud. Kuid ma teen väite, et inimesed, kes ei ole oma elus ühtegi ristsõna lahendanud saavad ikka tõsimeeli eitada nende esteetilisust.

4 LÕPPJÄRELDUS

Ma olen väga palju kritiseerinud filosoofe, kui nende esteetiline kogemus ei ole intuiitiivselt vastuvõetav, sest ma tahan just seda rõhutada. Esteetiline kogemus on osa igapäevaelust, see tuleb filmide kogemisest, mida inimesed õhtuti vaatavad, raamatutest ning ka muusikast, mida nad autos tööle sõites kuulevad. Asjad, millega me iga päev kokku puutume, on meie jaoks intuiitiivsed ning seetõttu on tähtis, et esteetilise kogemuse definitsioon oleks midagi, mis on tavamõistustlikult arusaadav ja konkreetne. Arusaadavus ja konkreetsus tuleneb selgest reeglistikust ning sellest, et esteetiline kogemus ei oleks liialt laialivalguv.

Võib öelda, et esteetilise kogemuse definitsioon ei pea olema intuiitiivne, sest paljud tavamõistustlikult arusaadavad kogemused ei ole kergesti defineeritavad. Näiteks valu tunneb ja mõistab igaüks, kuid selle definitsioon ei pruugi nii arusaadav olla. Kuid mina leian, et valu on teistmoodi tunnetus, mis ei sõltu meist, sest see vaieldamatult objektiivne. Valu me defineerime selle põhjal, mis see on ja kuidas me seda tunneme. Kuid esteetilise kogemuse defineerimisel on oluliselt rohkem „ruumi“, mis tähendab, et me võime esteetilisest kogemusest teatud asja välja jätta, nagu Carroll on sisupõhisest teooriast jätnud välja kõik, mis ei ole kunstiteosed. Arusaam esteetilisest kogemusest on ka aja jooksul muutuv, kuid valu definitsioon on konstantne. Ühtlasi, kui on võimalik millelegi anda lihtsasti arusaadav ja intuiitiivne definitsioon, siis seda võimalust peaks kasutama. Sisupõhine teooria on just seda – arusaadav ja intuiitiivne. Sisupõhine teooria pakub välja esteetilise kogemuse kvaliteetid (vormiomadused ja esteetilised omadused), mis mitte ei pane alust sisupõhise teooria esteetilise kogemuse definitsioonile, vaid pakuvad ka võimalust esteetilise kogemuse hindamiseks. Sisupõhises teoorias saab esteetilist kogemust hinnata selle põhjal, kui hästi väljendavad omadused on täidetud. Näiteks, kui kunstiteose moraalne sisu on vigane, siis on tegu puuduliku esteetilise kogemusega. Selle tõttu ma leian, et väärtusepõhine ja tundepõhine teooria on väga pinnapealne, võrreldes sisupõhisega.

Ma leian, et Goldmani ja Steckeri esteetilise kogemuse definitsioonid on ebapiisavad. Goldmani avar vaade on liiga piirav, sest see eitab kunsti analüüsimise võimalikkust selle tunnetamise hetkel. Lisaks, see on ka iseennast defineeriv, sest avara vaate jaoks on esteetiline kogemus esteetilise väärtuse tunnetamine ja vastupidi. Kuid Steckeri minimaalne teooria on samuti problemaatiline, kuna selle suurimaks nõrkuseks on ühtse arusaama puudumine, sest minimaalse teooria puhul on tegemist pigem platvormiga, mis võib toetada vastuolulisi esteetilise kogemuse definitsioone.

Niisiis, ma leian, et kõige tugevam on Carrolli poolt väljapakutud sisupõhine teooria. Kuid sisupõhisel teorial on kaks probleemi.

Esimene nõrk koht Carrolli sisupõhise teooria käsituses on moraali küsimuste objektiivsuse põhjendamatus. Nagu Goldman välja tõi, siis eeldab Carroll hetkel meie käest üldist arusaama moraaliküsimustes, selgitamata, miks see peab olema ühiselt arusaadav ning kuidas üldtunnustatud moraalsus välja näeb.

Teiseks, Carroll ei ole kunagi selgitanud, et miks peab olema esteetiline kogemus just kunstiteostega seotud. Samuti ei ole ta defineerinud oma täpset arusaama kunstiteostest. Kas tema arvates on kunst ainult inimese poolt loodud nähtus? Kui Carroll defineerib kunsti väga ranges mõttes ehk siis ainult inimkätega loodud objektide läbi, siis on see problemaatiline. Intuitiivselt me tahame öelda, et kauni vaate kogemine kõrgelt mäelt on esteetiline kogemus, kuid sisupõhine teooria seda ilmselt ei aktsepteeriks. See sisupõhise teooria suur puudus, mis minu meelest vajab muutmist, sest esteetiline kogemuse definitsioon peab hõlmama ka loodust. Sisupõhist teooriat on vaja edasi arendada nii, et kunstiteoste definitsioon oleks laiem.

Lõpetuseks, Carroll ei ole kunagi taotlenud oma teooriaga normatiivsust, kuid ma leian, et sisupõhisel teorial on potentsiaali saada normatiivseks ehk norme määravaks teooriaks. Sisupõhine teooria võtab arvesse kõiki esteetilise kogemuse olulisi aspekte ning selle läbi on Carrolli kirjeldus väga intuitiivne. Ühtlasi, Carrolli teooria tugevuseks on selle loogiline vähenõudlikkus, sest tegu on disjunktiivsete tingimustega ehk ainult üks sisupõhise teooria kvaliteetidest on tarvilik tingimus esteetilise kogemuse jaoks. Carrolli teooria ei ole nii lai, et see liigitaks üleliia palju kogemusi esteetiliseks. Samas on see ka piisavalt kitsas esteetilise kogemuse mõistlikuks ja selgeks piiritlemiseks.

KOKKUVÕTE

Käesoleva töö eesmärk oli kaitsta esteetilise kogemuse sisupõhist definitsiooni. Ma analüüsisin erinevaid esteetilise kogemuse teooriaid ning seejärel ka kritiseerisin neid, et leida milline neist kõige vastuvõetavam on. Esteetilise kogemuse teooriaid oli kokku kolm: tundepõhine, väärtusepõhine ja sisupõhine ning ma kaitsesin neist viimast.

Ühtlasi, ma tõin välja modifitseeritud variandid nii tundepõhisest kui ka väärtusepõhisest teoriast. Tundepõhise teooria muudetud versiooni esindas Goldmani avar vaade, mille järgi esteetiline kogemus on defineeritud emotsioonide ja vaimse hõivatuse läbi. Väärtusepõhist vaadet esindas Robert Steckeri minimaalne teooria, mis leidis, et esteetiline kogemus peab olema hüve iseeneses, kuid võib sisaldada ka instrumentaalset kasu. Samuti käsitlesin töös Víctor Dúra-Vilá kaitset minimaalse teooria suhtes, kus ta leidis, et Carrolli teooria on psühholoogiliselt võimatu, kuid minimaalne teooria seda ei ole.

Leidsin, et mitte ükski neist teooriatest ei suutnud rahuldavalt Carrolli sisupõhist teooriat ümber lükata ning mu analüüsi kohaselt olid nii tundepõhine kui ka väärtusepõhine teooria esteetilise kogemuse defineerimiseks ebasobivad.

Esteetiline kogemus on see, millega me igapäevaselt kokku puutume, seega see peab olema ühiselt mõistetav, selge ning ka tavamõistuslikult vastuvõetav. Sisupõhine teooria on küll tugev, kuid siiski puudustega. Töö lõppjärgelduses tõin välja sisupõhise teooria kaks põhiprobleemi. Esimeseks, moraalsuse objektiivse käsituse põhjendamatus. Teiseks, kunstidefinitsiooni puudus. Minu arvates peaks sisupõhise teooria mõisteid rohkem lahti seletama ning vajadusel ka edasi arendama.

KASUTATUD KIRJANDUS

Beardsley, M. (1982). *The Aesthetic Point of View: Selected Essays*, Cornell University Press, Ithaca, New York.

Budd, M. (1995). *Values of Art*, Penguin Books, London.

Carroll, N. (1999). *Philosophy of Art A Contemporary Introduction*, Routledge, London.

Carroll, N. (2000). *Theories of Art Today*, University of Wisconsin Press, Madison, Wisconsin.

Carroll, N. (2001). *Beyond Aesthetics: Philosophical Essays*, Cambridge University Press, Cambridge.

Carroll, N. (2002). Aesthetic Experience Revisited, *British Journal of Aesthetics*, 42: 145–168.

Carroll, N. (2012). Recent Approaches to Aesthetic Experience, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 70:2: 165–177.

Durá-Vilá, V. (2016). Attending to Works of Art for Their Own Sake in Art Evaluation and Analysis: Carroll and Stecker on Aesthetic Experience, *British Journal of Aesthetics*, 56: 83–99.

Goldman, A. H. (2013). The Broad View of Aesthetic Experience, *The Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 71:4: 324–333.

Stecker, R. (2006a.) Aesthetic Experience and Aesthetic Value, *Philosophy Compass*, 1/1: 1–10.

Stecker, R. (2006b). Carroll's Bones, *British Journal of Aesthetics*, 46: 282–286.

Stecker, R. (2010). *Aesthetics and the Philosophy of Art: An Introduction*, Rowman & Littlefield Publishers, Inc, Plymouth.

ABSTRACT

“Defense of Noël Carroll’s content-oriented approach to aesthetics”

The main goal of my bachelor’s thesis is to give a critical analysis of Noël Carroll’s content-oriented approach to aesthetics experience. First, I will introduce two competing approaches, which are named the affect-oriented approach and the axiological approach. Furthermore, I will bring out Carroll’s criticism on these theories and I will try to bring out possible objections to Carroll’s criticism and in turn, I will push them back. In the next two chapters I will include more specific theories about the affect-oriented approach and the axiological approach. Robert Stecker’s minimal theory represent a modified view of the axiological approach in the second chapter and Alan Goldman’s broad view is depicting a variant of the affect-oriented approach in the third chapter. In both chapters, I will put forward each of the authors theories and I will show their defenses to possible counterarguments and I will show their criticism at Carroll’s theory. From there on I will advance my own criticism on their theory and I will defend content-oriented approach from their criticism. Lastly, I will come to a conclusion that Carroll’s theory is the best one, but it still has some predicaments to iron out.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Siim Bachmann

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose „Noël Carrolli sisupõhise esteetilise kogemuse definitsiooni kaitse“, mille juhendaja on Marek Volt, reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 3.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.
3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

Siim Bachmann
17.05.2019